

Československé zahraniční vojsko 1914 – 1918

Československá národní rada, reprezentovaná T. G. Masarykem, E. Benešem a M. R. Štefánikem, vedla jako vrcholná představitelka čs. zahraničního odboje v letech první světové války zápas za vytvoření samostatného československého státu po několika paralelních liniích. Její prvořadou snahou bylo sjednotit na základě myšlenky samostatného státu nejen všechny Čechy a Slováky v zahraničí (což se jí — s dočasnou výjimkou krajanů v Rusku — poměrně snadno podařilo), ale i politický tábor doma (ten však prakticky až do konce r. 1917 stál na stanovisku řešit čs. otázku v rámci habsburské monarchie). Dalším významným prostředkem jejího boje za československou samostatnost byly její akce politicko-diplomatické; dohodové mocnosti měly být přesvědčeny, že demokratizace střední a východní Evropy a vytvoření samostatných slovanských států mezi Baltickým a Jaderským mořem se stane bariérou proti expanzi Německa, že tudíž takové řešení není jen v zájmu těchto malých národů, ale i v zájmu Dohody. V neposlední řadě se pak výrazem snahy odboje po rozbití Rakousko-Uherska stalo zahraniční československé vojsko, jež Čs. národní rada formovala v dohodových zemích a jež bojovalo v dohodových armádách proti centrálním mocnostem.

Zahraniční vojsko mělo pro Čs. národní radu především hodnotu politickou. Skutečnost, že ten či onen dohodový stát povolil formovat na svém území samostatné

čs. vojsko, považovala Čs. národní rada za významný předpoklad a první krok i k uznání politických cílů zahraniční emigrace, tj. zřízení samostatného čs. státu. „Z Ruska sem přichází již vojsko,“ psal 2. května 1918 E. Beneš svým spolupracovníkům do Washingtonu. „To znamená, že během tří příštích měsíců můžeme mít ve Francii 50–60 tisíc vojáků, s italskými 80 000 lidí. To znamená, že jsme vojensky silnější než Belgie, Portugalsko, Srbsko a že přicházíme hned za Itálií. To je věc velmi důležitá.“ Takové vojsko bojující po boku dohodových armád nemohlo být podle mínění Čs. národní rady již pro svou početnost při poválečném uspořádání Evropy přehlédnuto. Zahraniční vojsko mělo tak být — a také bylo — jedním z hlavních argumentů při prosazování cílů čs. zahraniční emigrace.

To, že čs. zahraniční vojsko bojovalo proti centrálním mocnostem, bylo velmi významným politickým faktorem. Přes oboustranný imperialistický charakter války nelze nevidět, že zvláště po ruské únorové revoluci a po vstupu USA do války vynikly co do společenského zřízení značné rozdíly mezi táborem centrálních mocností (které válku rozpoutaly) a táborem Dohody. Tyto rozdíly si uvědomovalo především Německo a snažilo se je různými opatřeními zastít. Splnění válečných cílů Německa v podobě rozsáhlé Německé střední Evropy by znamenalo udržení a posílení všech dosavadních režimů v této oblasti, režimů, které po ruské únorové

revoluci byly politicky nejreakčnějšími režimy v Evropě. Není náhoda, že své válečné cíle Německo nikdy světu neoznámilo, zatímco Dohoda tak učinila několikrát. Není také těžké si představit, jaký osud by čekal český a slovenský národ v případě vítězství Německa. Pokud tedy čs. zahraniční vojsko bojovalo **proti centrálním mocnostem a zvláště proti Německu, bojovalo nejen za cíle Dohody, ale i za nejvládnější zájmy českého a slovenského národa**, neboť vilémovské Německo bylo hlavní překážkou demokratického řešení problémů střední Evropy.

Československé zahraniční vojsko bylo pro čs. národní radu nejpádňším argumentem k tomu, aby mohla světu ukázat, jak smýšlí český a slovenský lid. Toto smýšlení lidových mas se nemohlo v Rakousko-Uhersku projevit — nechtělo-li se otevřeně střetnout s vládní mocí — svobodně. Svobodně však mohlo najít svůj výraz až v zahraničí. Projít peklem světové války, přeběhnout či být zajat, prožívat kalvárii zajateckého tábora a vstupem do čs. legií znovu se přihlásit na frontu, dobrovolně jít do války a vědomě riskovat život — to svědčilo nejpádňěji o mobilizující síle myšlenek národního osvobození — to byl vrcholný důkaz odhodlání obětovat za svobodu národa vše. Tím také argumentovala čs. národní rada v široké dohodové veřejnosti. To jí také pomáhalo prosazovat její vlastní cíle.

Československé zahraniční vojsko již svou pouhou existencí podporovalo a prohlubovalo proces národní a demokratické revoluce doma. Posilovalo domácí protirakouské hnutí odporu, jsouc považováno za záruku toho, že čs. otázka bude spravedlivě vyřešena. V bitvě u Zborova, o níž nemohly být v Rakousko-Uhersku utajeny zprávy, viděl národ poprvé opět po 300 letech — počátek nové československé armády, bijící se nikoli za cizí zájmy, ale za zájmy vlastních národů. Zprávy o vzniku čs. armády ve Francii z prosince 1917 a v Itálii z dubna 1918 byly přijímány jako důkaz toho, že Dohoda tím souhlasí s rozbitím Rakousko-Uherska a se vznikem samostatného Československa. Zahraniční vojsko hrálo tak významnou roli v radikalizaci poměrů doma, kde pomáhalo probíjet myšlenku samostatného československého státu. V představách zahraničního vojska to měl být stát demokratický, republika se sociálně spravedlivým vnitřním zřízením. Odpovídalo to přáním nejširších lidových vrstev, z nichž se dobrovolníci v čs. armádě rekrutovali.

Ovšem vztah dohodových mocností k čs. zahraničnímu odboji i k jeho úsilí nebyl

zdaleka tak jednoduchý, jak se některým tehdejšími činitelům mohlo zdát. I když čs. zahraniční vojsko bojovalo nejen za dohodové, ale i za vlastní cíle, Dohoda na nějaké rozbití Rakousko-Uherska a vytvoření samostatného Československa až do jara 1918 nepomýšlela. Když např. Francie povolila v prosinci 1917 formovat na svém území samostatné čs. vojsko, právně se tím ještě k ničemu (ani k uznání nároků Čechů a Slováků na samostatnost) nezávazovala. Čs. zahraniční hnutí získávalo v tomto směru úspěchy teprve tehdy, když cíle tohoto hnutí i mocenské cíle Dohody dosáhly souladu, tj. když se Dohoda předsvědčila o marnosti svých pokusů uzavřít separátní mír s Rakousko-Uherskem a rozhodla se oslabit tábor centrálních mocností podporou snah revoltujících slovanských národů (a jejich emigrací) habsburské monarchie. A právě hnutí odporu proti habsburské monarchii, v jehož rámci nejjasnější svědectví o smýšlení našeho lidu podávaly právě čs. legie a branný odboj, umožnilo Dohodě na jaře 1918 tak významnou změnu její politiky vůči Rakousko-Uhersku, změnu, jež pak — vzhledem k tomu, že právo Čechů a Slováků na samostatnost a nezávislost dohodové mocnosti uznaly ještě před koncem války — umožnilo hladký průběh národní a demokratické revoluce doma. I v tomto obrátu Dohody sehrálo čs. zahraniční vojsko značnou roli.

Československé zahraniční vojsko mělo tedy pro čs. národní radu cenu především politickou, cenu, která v prosazování zájmů zahraniční emigrace a tím i ve vzniku čs. státu nebyla malá. Mělo však čs. zahraniční vojsko i nějakou hodnotu vojenskou? Zasáhlo nějakým významnějším způsobem do světového válečného dění, či do vývoje situace na jednotlivých frontách? Domnívám se, že ano. Týká se to především čs. legií v Rusku, jejichž protisovětské vystoupení sice vzbudilo ve své době světovou senzaci, avšak bylo namířeno proti zájmům ruského lidu a nemělo nic společného s národním osvobozenec-kým bojem; masa prostých legionářů záhy poznala, že nebojuje proti Němcům, ale proti Rusům — že tedy bojuje v cizích službách.

Z původní malé České družiny vyrostla v létě 1917 celá čs. brigáda, která se počátkem července 1917 účastnila v rámci Kerenského ofenzívy bitvy u Zborova. Prokázala tehdy divy udatenství a její čin se stal známý i doma. Její počty pak rychle rostly; koncem roku 1917, po Říjnové revoluci, stál v Rusku již celý čs. armádní sbor, který čítal 40 000 mužů; byl dislo-

kován v oblasti Kyjeva. Vzhledem k tomu, že sovětské Rusko vystupovalo z války a uzavíralo mír, bylo za osobní účasti Masarykovy rozhodnuto prohlásit sbor za součást čs. armády ve Francii a převést jej cestou přes Sibiř a Vladivostok na francouzské bojiště. Pochod z Ukrajiny byl v polovině března 1918 poznamenán ústupovými boji s německými vojsky u Bachmače. Povolení k odjezdu na Sibiř obdrželo vedení legií od sovětské vlády 27. března 1918. Početně stále rostoucí čs. armádní sbor se vydal na dalekou cestu na východ. V polovině května 1918 část sboru dosáhla již Vladivostoku, větší jeho část však byla roztroušena téměř podél celé sibiřské magistrály a ve středním Povolží.

Aniž bych chtěl detailně líčit vznik konfliktu čs. legií se sověty, považuji za nutné se pozastavit u dvou významných problémů, týkajících se jednak Masarykova vztahu k sovětskému Rusku na jaře 1918 a jeho postoje k vystoupení čs. sboru, jednak vztahu dohodových mocností k čs. legiím.

Ačkoliv Masaryk byl — a nikdy nepřestal být — zásadním ideovým odpůrcem bolševické revoluce, jeho vztah k sovětskému Rusku doznal na jaře 1918 podstatných — i když jen přechodných — změn. Masaryk vycházel z názoru, že prováděním nepřitelem Dohody je vilémovské Německo, že Dohoda musí soustředit síly především k porážce tohoto nepřitele. Byl si vědom toho, že ostrý protisovětský postup Dohody, či dokonce její otevřená protisovětská intervence, by mohla sovětskou vládu přímo hnát do náruče Německa, že by mohla znamenat úplné ovládnutí Ruska Německem, což by válku jen zkomplikovalo a prodloužilo. Navrhoval proto velmi umírněný postup dohodových mocností vůči sovětskému Rusku. Žádal navázání přátelských, politických a hospodářských vztahů s ním a prosazoval, aby dohodové mocnosti uznaly sovětskou vládu de facto. Proto také stále trval na odjezdu čs. legií z Ruska a žádal americkou vládu o pomoc v tomto směru, a to ještě v červnu 1918, kdy protisovětské vystoupení čs. legií bylo již několik týdnů v chodu. Tyto a řada dalších skutečností dokazují, že Masaryk nemohl být a také nebyl nějakým strůjcem protisovětského zásahu čs. armádního sboru.

Poněkud jiná byla situace ve vztahu dohodových států k čs. legiím v Rusku. Vlády Francie a Velké Británie ostře odmítaly nový bolševický režim v Rusku a prosazovaly, aby sovětská moc byla svržena intervencí svěřených japonských vojsk.

Vzhledem k tomu, že USA po celou první polovinu roku 1918 toto řešení odmítaly, začaly pozornost obou zmíněných vlád upoutávat stále více čs. legie. Ukazovalo se však, že — pokud mělo být čs. sboru k protisovětskému zásahu nějak využito — mohlo se tak stát nikoli na Sibiři, ale v rámci dohodových vojenských akcí na severu Ruska. Odtud pak pramenila snaha Dohody přesunout ne-li celé, tedy aspoň část legií do Murmanska a Archangelska. 2. května 1918 jednala o věci dohodové Nejvyšší válečná rada ve Versailles. Její rozhodnutí znělo tak, že část legií bude pokračovat na cestě do Vladivostoku, ale západní jejich část ze cestu přeruší, vrátí se a odjede na sever Ruska. Mezi zástupci Francie a Velké Británie však došlo k rozporům, co s legiemi dělat dál. Francie (Clemenceau) trvala na jejich co nejrychlejším odjezdu z Ruska na západní frontu, neboť v důsledku rozsáhlých německých ofenzív na jaře 1918 byla v nebezpečné situaci a byla nucena počítat s každým vojákem. Velká Británie naopak trvala na tom, aby čs. legie v Rusku zůstaly a byly použity k protisovětské intervenci. Rozpor byl vyřešen šalamounským kompromisem: čs. jednotky zůstanou na Dálném východě i na severu Ruska a účastní se dohodových protisovětských akcí do té doby, dokud pro ně nepřijedou lodě. Beneš, jako zástupce Čs. národní rady, vyslovil s těmito zámysly podmíněný souhlas.

Rozkaz k rozdělení čs. sboru a k přesunu jeho části na sever Ruska se stal bezprostřední příčinou protisovětského vystoupení čs. legií. Masa prostých legionářů nevěděla, že jde o příkaz Dohody; v rozkazu viděla záměr sovětské vlády legie rozdělit a rozformovat, popřípadě vydat Němcům. Proto šla za částí politického vedení a za důstojníky, kteří hlásali nutnost protisovětského vystoupení jako základního předpokladu k uvolnění cesty do Francie. K protisovětskému vystoupení došlo tak nejen proti vůli a instrukcím T. G. Masaryka, ale ve formě, v jaké proběhlo, i proti instrukcím dohodové Nejvyšší válečné rady. Dohodové zástupci v Rusku se však s neočekávanou situací rychle smířili a snažili se z ní vytěžit — a také vytěžili — maximum.

Protisovětské vystoupení čs. legií, započaté koncem května 1918, probíhalo více než měsíc pod heslem probíjení si cesty na Vladivostok; tomu také odpovídal pohyb na východ. 7. července se však legie obrátily směrem na západ, aby se soustředily ve středním Povolží a vybudovaly tam „protiněmeckou“ frontu. Počátkem

srpna dosáhlo jejich vystoupení největšího rozsahu.

V průběhu necelých dvou měsíců se čs. legie zmocnily prakticky téměř celé Sibiře a středního Povolží. To byl čin, který s jásotem přivítaly především vlády dohodových mocností. Jméno Čechoslováků leželo světem. Po jistém váhání schválil protisovětský zásah čs. legií v Rusku i T. G. Masaryk. I když jádro a příčiny protirakouského obratu Dohody tkvěly jinde, vystoupení čs. legií nicméně do jisté míry urychlilo uznání nároků Čechů a Slováků na samostatný stát ze strany dohodových mocností.

Protisovětský zásah čs. legií postavil do zcela nové situace mladou sovětskou republiku. V čs. legiích vstával nepřítel, který ji smrtelně ohrozil. Na území obsazeném legiemi vznikaly zárodky protisovětských vlád. V srpnu 1918 došlo k vyloštění japonských a amerických vojsk ve Vladivostoku a k rozsáhlé protisovětské intervenci, probíhající pod heslem pomoci Čechům. Intervence byla provázena řadou vzpour a povstání v sovětském vnitrozemí. Sovětská moc visela na vlásku a jen s největšími obtížemi se jí podařilo překonat toto velmi těžké období.

Protisovětskému povstání čs. legií věnovalo značnou pozornost i Německo. Německé vrchní velitelství si bylo vědomo toho, že čs. legie bojují za zájmy Dohody a že případné svržení sovětské moci by mohlo znamenat ovládnutí Ruska Dohodou. To nehodlalo připustit. Zvláště se obávalo toho, že by mohlo dojít ke spojení čs. legií s dohodovými intervenčními silami na severu Ruska. „Je třeba nenechat ji (sovětskou vládu) v nejmenších pochybnostech o tom,“ psal Hindenburg 5. července 1918 říšskému kancléři, „že nepodaří-li se jí tomuto pohybu zabránit, budeme nuceni postupovat na Petrohrad, abychom rozbili Čechoslováky dříve, než se spojí s vojsky Dohody.“ Tyto obavy však byly zbytečné, neboť čs. legie se na sever Ruska nikdy nedostaly.

Masa prostých legionářů však záhy poznala, že nebojuje za zájmy svého národa, ale za zájmy cizí. V září a hlavně v říjnu 1918 začínala hromadně odmítat další boje proti ruskému lidu a žádala o odjezd domů, do svobodné již Československé republiky. Za takové situace bylo zřejmé, že legie nemohou splnit ty protisovětské úkoly, které na ně kladly Dohoda, vlastní vedení i československá vláda, hodlající tak upevnit svou pozici na pařížské mírové konferenci. Nepřeháním, když řeknu, že tato skutečnost měla značný význam pro záchranu ruské revo-

luce. V lednu 1919 musely být legie staženy z fronty a přemístěny do týlu nového vládce Sibiře Kolčaka k ochraně magistrál. Všechny pokusy — včetně Štefánikových — dostat je znovu na frontu k boji proti sovětům, ztroskotaly. Naopak vnitřní hnůt odporu hrozilo v červnu 1919 vyústit v otevřenou vzpouru. Teprve v průběhu r. 1920 se mohlo 56 500 čs. vojáků z Ruska vrátit do vlasti.

V posledním roce první světové války vzniklo **samostatné československé vojsko v Itálii**. Nebylo ovšem zdaleka tak početné a známé jako čs. legie v Rusku. Je zajímavé, že ještě před jeho vznikem si italská velitelé po **vojenské stránce** cenili především práce československých rozvědek, přidělených na sklonku r. 1917 jednotlivým italským armádám přímo na frontě. Velikou cenu těch českých vojáků, kteří zběhli k Italům a vykonávali pak pro italskou armádu významné služby, ukázala operace u Bainsizzi a Carzana.

V srpnu 1917 připravilo italské vrchní velení za vydatné pomoci a odborné spolupráce několika zběhnuvších českých vojáků v čele s bývalým důstojníkem Františkem Hlaváčkem průlomovou operaci proti opevněnému nepřátelskému postavení v prostoru Bainsizzi na sošské frontě. Tato operace byla podstatnou součástí 11. italské ofenzivy, zahájené 19. srpna 1917. Zmínění čeští vojáci poskytli italskému velení nejen všechny potřebné údaje o dislokaci nepřátelských sil, ale zařídili také, aby české mužstvo daného úseku nekladlo italskému útoku odpor. Ofenziva, která mohla ohrozit celou nepřátelskou frontu na Soči, ztroskotala však v průběhu několika dní na malé připravenosti a organizačních schopnostech italského velení. Znamý rakouský vojenský historik Gleise-Horstenau později napsal: „Během bitvy na Bainsizzi byly dny a hodiny, v nichž celý osud rakousko-uherské armády visel na vlásku; kdyby se byl nepříteli úplně podařil zamýšlený průlom, byly by ztraceny nejen Soča a Terst, nýbrž celý obranný systém ústředních mocností by se byl zhroutil v jednom z nejnebezpečnějších úseků.“

Obdobný případ se udál o měsíc později na tyrolské frontě u Carzana. Také tam zahájila italská vojska 18. září 1917 ofenzivu, která podle předem dohodnutého plánu nenarazila na odpor slovanských jednotek rakouské armády v tomto prostoru. V jejím průběhu mohla italská vojska snadno dosáhnout nedalekého Tridenu i Bolzana. Ofenziva i tentokrát ztroskotala na nedůvěře italského velení a na malé připravenosti záloh.

Tyto zkušenosti ukázaly velkou cenu všech Čechů a Slováků, kteří zběhli z rakouské armády a vedly postupně k vytvoření jednotek čs. rozvědčích u všech italských armád, a to ještě před vznikem regulérní čs. armády v Itálii. V průběhu roku 1918 byli čs. rozvědčíci včleněni do rot a poskytovali italskému velení velmi platné služby především v tom směru, že navazovali styky se slovanskými jednotkami v nepřátelských zákopech a získávali velmi cenné zprávy o zámyslech rakouského velení na italské frontě. Byla to služba velmi nebezpečná a mnoho čs. rozvědčích ji zaplatilo životem.

Samostatné československé vojsko v Itálii bylo se souhlasem italské vlády založeno 21. dubna 1918. Díky předchozí existenci Čs. dobrovolnického sboru, který se vytvořil pod vedením Jana Čapka v průběhu r. 1917 jako ilegální organizace v zajateckém táboře v Padule, mohla být v průběhu jednoho měsíce zformována celá čs. divize v počtu téměř 10 000 mužů. Divize v srpnu odešla na frontu a jejím nejznámějším vojenským vystoupením se stal boj o terénní dominantu Doss Alto u Gardského jezera, kterou čs. jednotky ubránily před prudkým náporom rakouských vojsk 21. září 1918. Koncem války stál již v Itálii celý čs. armádní sbor o dvou divizích v počtu téměř 20 000 mužů. Ti, kteří se přihlásili do čs. vojska po 28. říjnu 1918, vytvořili tzv. domobranecké prapory v počtu 60 000 mužů.

Nejméně početným zůstalo **samostatné čs. vojsko ve Francii**, založené v prosinci 1917. Na francouzské frontě nebojovaly

žádné české ani slovenské jednotky rakouské armády. Bylo tudíž třeba, aby se dobrovolníci do čs. vojenských jednotek ve Francii sjížděli téměř z celého světa: z Ruska, ze Srbska, z Itálie, z Kanady i USA. Čs. vojsko ve Francii v počtu asi 10 000 mužů zasáhlo do bojů až na samém sklonku války, a to ve dnech 20.—22. října 1918 u měst Terron a Vouziers v Argonách.

Vůdčí ideou, jež vedla desetitisíce Čechů a Slováků do boje proti centrálním mocnostem, byla idea národní, idea vytvořit samostatný československý stát. V posledním roce války začaly především do čs. vojska v Rusku vlivem Říjnové revoluce pronikat i myšlenky jiné, myšlenky třídní a socialistické. Na základě toho se začaly v Rusku z Čechů a Slováků vytvářet i vojenské jednotky zcela jiného typu, **československé jednotky sovětské Rudé armády**. Tyto jednotky, jež v souhrnu měly asi 10—12 000 mužů, viděly svůj úkol nikoli jen v boji na obranu mladé sovětské republiky, ale i v podpoře evropské proletářské revoluce, jejímž výsledkem měl být — v rámci federace svobodných národů — i samostatný socialistický československý stát. Čs. jednotky Rudé armády se účastnily bojů proti nepřátelům sovětské moci téměř na všech frontách občanské války. Staly se stoupencem a hlasatelem nového významného proudu ve světovém dění, daného Velkou říjnovou socialistickou revolucí, proudu, s nímž se později ztotožnila i levice našeho dělnického hnutí. Bez nich by výčet československého zahraničního vojska z let 1914—1918 zůstal nejen neúplný, ale i zkreslený.

Význam československých zahraničních jednotek není dán jen tím, co politicky i vojensky znamenaly ve své době, za první světové války, ani tím, jakou úlohu sehrály při vzniku Československa. Svými činy, vysokou národní uvědomělostí, bezvýhradným obětováním všeho nejceněnějšího v zájmu národa, svým odporem proti jakémukoli bezpráví, svým demokratismem a snahou po vytvoření společnosti politicky i sociálně spravedlivé k nám nepřestávají mluvit ani dnes.